

WALTER BENJAMIN

–

**A MŰALKOTÁS
A TECHNIKAI
REPRODUKCIÓ
KORÁBAN**

**Művészetelméleti és
kultúrpolitikai írások**

AZ ERKÖLCSOKTATÁS

Der Moralunterricht

In *Die Freie Schulgemeinde*, 1913. 119–124.

Gesammelte Schriften. 2.1. k. 48–54.

Meglehet, nagy a kísértés, hogy az erkölcsoktatásról szóló bármely elméleti fejtegetést rögtön az elején azzal az állítással utasítsunk vissza: a morális befolyásolás igencsak személyes ügy, amely kivonja magát mindenféle általános besorolás vagy szabályozás alól. Akár igaz ez az állítás, akár nem, azt a tényt mindenesetre nem befolyásolja, hogy az erkölcsoktatás kívánalmát általánosnak és szükségszerűnek tartják; és mindaddig, amíg létezik az erkölcsoktatás elméleti kívánalma, elméletileg is meg kell vizsgálni ezt a követelményt.

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy az erkölcs oktatását tisztán önmagában vizsgáljam. Nem az a kérdés, mennyiben érhető el egy viszonylagos javulás az elégtelen hitoktatáshoz képest, hanem az, hogy az erkölcs oktatása miként viszonyul az abszolút pedagógiai követelményekhez.

A kanti etika alapjait választjuk (mivel ezt a kérdést okvetlenül a filozófiában kell lehangonyoznunk). Kant különbséget tesz legalitás és moralitás között, és ezt a megkülönböztetést egy alkalommal így fejt ki: „Ahhoz ugyanis, hogy valami morálisan jó legyen, nem elegendő *megfelelnie* az erkölcsi törvénynek, arra is szükség van, hogy *a törvény kedvéért* menjen végbe [...]”¹ Ezzel egyúttal az erkölcsi akarat további meghatározását adja: „érdekmentes”, és kizárólag az erkölcsi törvény határozza meg, az a norma, hogy tedd azt, ami jó.

¹ Immanuel Kant: „Az erkölcsök metafizikájának alapvetése”. Berényi Gábor ford. In uő: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Budapest, Gondolat, 1991. 11–101. itt: 16.

Fichte és Konfuciusz két paradox tétele megvilágítja ezt a gondolatmenetet.

Fichte tagadja a „kötelességek konfliktusának” etikai jelentőségét.² Nyilvánvalóan csak egyféleképpen értelmezi a lelkiismeretünket; ha valamely kötelességünk teljesítése során egy másikat el kell hanyagolnunk, akkor úgymond technikailag bizonyára szorult helyzetbe kerülünk, ám lelkünkben nem érezzük bűnösnek magunkat. Hiszen az erkölcsi törvény nem azt követeli meg, hogy megtegyük ezt vagy azt a konkrét dolgot, hanem azt, hogy magát az erkölcsös tettet hajtsuk végre. Az erkölcsi törvény a cselekedet normája, nem pedig tartalma.

Konfuciusz szerint az erkölcsi törvény azt a kettős veszélyt rejti magában, hogy a bölcs számára túl emelkedettnek, a balga számára túl alantásnak tűnhet. Ez annyit jelent: az erkölcsösség empirikus megvalósulása sohasem magában az erkölcsi normában rejlik – és ily módon túlbecsüljük, ha azt hisszük, hogy általában véve az empirikus parancs jelenik meg benne; a balga ellen Konfuciusz pedig azzal érvel, hogy a mégoly jogos tettek is csak akkor bírnak erkölcsi értékkel, ha szándékuk szerint erkölcsösek. – Ezzel visszaérkeztünk Kanthoz és híres kijelentéséhez: „Semmi sem gondolható el a világon, sőt azon kívül sem, amit minden megszorítás nélkül jónak tarthatnánk – az egyetlen kivétel a *jó akarat*.”³ Ez a mondat, helyesen értve, tartalmazza a kanti etika teljes alapvetését, és a pillanatnyi

2 Ld. Johann Gottlieb Fichte: *Az erkölcsstan rendszere a tudománytan elvei alapján*. Berényi Gábor ford. Budapest, Gondolat, 1976. 403–417.

3 Kant: „Az erkölcsök metafizikájának alapvetése”, i. m. 20.

összefüggésben egyedül ez fontos. Az „akarat” ebben az összefüggésben egyáltalán nem rendelkezik pszichológiai jelentéssel. A pszichológus tudományos munkája során egy pszichológiai tettet konstruál, melynek létrejöttékor az akarat legfeljebb csak egy oksági tényező lehet a sok közül. Az etika kutatója számára a tett erkölcsi jellege a döntő, és a tett nem attól válik erkölcsössé, ha számos okból, hanem ha egy bizonyos erkölcsi szándékkal hajtották végre; az ember akaratának tartalma az erkölcsi törvényre vonatkozó köteleesség; ebben merül ki etikai jelentősége.

A soron következő gondolat alkalmasnak tűnik arra, hogy kiindulópontként szolgáljon az erkölcsi nevelésre vonatkozó minden egyéb megfontoláshoz. Az erkölcsoktatás antinómiája ugyanis, amely talán csak egy általános antinómia egyedi esete, a következő belátáshoz vezet: az erkölcsoktatás célja az erkölcsi akarat kialakítása. Ugyanakkor az erkölcsi akarat minden másnál hozzáférhetetlenebb, mivel önmagában véve nem egyfajta pszichológiai nagyság, amely bizonyos eszközökkel kezelhető. Az empirikus befolyásolás egyik válfaja sem jelent biztosítékot arra, hogy valóban magát az erkölcsi akaratot találjuk el. Az erkölcsoktatás kezeléséhez nem áll rendelkezésre a megfelelő irányítóeszköz. Amennyire hozzáférhetetlen a tiszta és egyedül érvényes erkölcsi törvény, olyan megközelíthetetlen a nevelő számára a tiszta akarat.

Az erkölcsi nevelés elméletének előfeltétele, hogy ezt a tényt teljes súlyában megértsük. Azonnal levonhatjuk a következtetést: mivel az erkölcsoktatás folyamata elvileg szemben áll mindenfajta racionalizálással és sematizálás-

sal, ezért az oktatás egyetlen formájához sem lehet köze. Hiszen az oktatásban (elvileg) racionalizált nevelési eszközöket használunk. – Itt és most megelégszünk ezzel a levezetéssel, majd ugyanezt a tételt a létező erkölcsoktatás vizsgálatakor újra felelevenítjük.

Vajon mindezekből az erkölcsi nevelés csődje következik? Ez csak akkor lenne igaz, ha az irracionális nevelés csődjét jelentené. Ám az irracionális nevelés csődjét jelentené. Valóban úgy tűnik, hogy az eddig elmondottakból ez következik: le kell mondani az erkölcsoktatás tudományosan körülhatárolt elméletéről. Mindenesetre a következőkben kísérletet teszünk arra, hogy felvázoljuk az erkölcsoktatás egészének a lehetőségét, lemondva a részletek szisztematikus körülhatárolásáról.

Ebben az összefüggésben a *Freie Schulgemeinde* [Szabad Iskolaközség],⁴ az erkölcsi közösség elve alapvető jelentőséget kap. Az itt folyó erkölcsi oktatás formája a vallásosság. Hiszen

4 A Gustav Wyneken által alapított Wickersdorfi Szabad Iskolaközség szolgált példaként Benjamin számára. A wickersdorfi bentlakásos iskola olyan iskolaközség volt, amely konzekvensen támogatta és követelte a fiatalok iskolai önrendelkezését. A *Die Freie Schulgemeinde* című lapot Wyneken alapította az iskolaközség eszméjének terjesztése érdekében, miután 1910-ben számos konfliktus miatt el kellett hagynia Wickersdorft, majd az iskolareform-mozgalom élére állt, és előadásokat tartott a témában nagyvárosi egyetemistákból álló közönség előtt. 1914 tavaszán Benjaminget megválasztották a berlini Freie Studentenschaft elnökének. Egyéni színezettel Wyneken radikális iskolareformját képviselte, de 1915 márciusában annak háborús beszéde után megszakította vele a kapcsolatot.